

"במקום הזמנה פרטית": מודעות ברכה בעיתונות העברית בתקופת המנדט

אורית יעל

במקום הזמנה פרטית

ב"ה במקום הזמנה פרטית ד"ר יוסף בורג - רבקה סלוניס באים בכרית הנשואין. החופה תתקיים אי"ה ביום א', ל"ג בעומר, ח"י אייר 34.5.32, בשעה חמש אחה"צ, בתל-אביב, כאולם הציונים הכלליים, רחוב המלך ג'ורג' 83. קבלת אורחים באותו מקום עד שעה תשע בערב. קרובים ידידים וחברים מוזמנים.

הזמנה זו, שהופיעה בעיתון הארץ ב־20 במאי 1943, היא דוגמה למודעות שהתפרסמו בעיתונות העברית בתקופת המנדט. באמצעות המודעה הוזמנו מכריהם של המתחתנים והמחותנים לבוא לחתונה, והיא שימשה כהודעה לכלל אנשי היישוב על דבר קיומה.

בעיתונות תקופת המנדט הופיעו נוסף על ידיעות, דיווחים וכתבות חדשותיות, גם מודעות שהודיעו על מצבם המשפחתי והאישי של אנשי היישוב - אירוסין, נישואין, לידה, בר מצווה ואבל, וגם מודעות על קבלת מעמד או תפקיד מיוחד, יחד עם ברכות או גילויי השתתפות של הציבור לרגל המודעה או המצב. למעשה הייתה עיתונות תקופת המנדט מעין לוח מודעות של אנשי היישוב, בדומה ללוחות מודעות או לרפי מידע במקומות עבודה או קיבוצים, ושימשה כלוח המודעות של הרשת החברתית של תקופתה.

אוכלוסיית היישוב ועיתוניה

אוכלוסיית היישוב היהודי בתקופת המנדט הייתה מגוונת. היו בה ילידי הארץ - ספרדים ואשכנזים; עולים מארצות שונות - ממזרח וממערב; דתיים וחילוניים; רווקים; זוגות; גרושים ומשפחות עם ילדים. היישוב העירוני כלל אוכלוסיות ממעמדות חברתיות וכלכליות

מודעות ברכה והזמנות לאירועים אישיים משמחים התפרסמו בעיתונות העברית לפני מודעות האבל המוכרות והמקובלות היום. באמצעותן אפשר לעקוב אחר הקשרים החברתיים והמנהגים התרבותיים של החברה העברית. במאמר זה אציג את מדיניות פרסום המודעות בעיתונות העברית בארץ ישראל בתקופת המנדט. אתמקד במודעות הנוגעות לחיים הפרטיים - אירוסין, נישואין ולידה - ובאמצעותן אנסה להתחקות אחר מאפיינים תרבותיים וחברתיים של החברה העירונית ביישוב העברי בארץ ושל רשתות חברתיות. ניתוח כזה של אמצעי התקשורת ההמונית באותה תקופה, יכול לסייע לנו להגדיר מרכיבים ייחודיים לתקופה ולאמצעי התקשורת ולנתח את המבנה החברתי והתרבותי של אותה חברה.

"רשתות חברתיות" הן מושג שנטבע במחציתה הראשונה של המאה העשרים. אליזבת בוט, שחקרה משפחות עירוניות בלונדון בשנת 1954, הגיעה למסקנה כי היחסים ביניהן שונים מיחסים בתוך קהילה. היא תיארה יחסים אלה כ"רשת" בעלת "קישוריות" משתנה, לעתים צפופה ולעתים דלילה. הקשרים כוללים חלק מבני המשפחה, אך לא בהכרח את כולם. היא מצאה שיש מעגלים קרובים ומשפיעים של בני משפחה, חברים ושכנים, ומעגלים רחוקים יותר של עבודה, מפלגות, כתי ספר, מרפאות ומקומות כילוי. גם לנדודים בין מקומות מגורים יש השפעה על ה"קישוריות". יש זוגות שנדדו בין מקומות מגורים בעלי רשת חברתית דלילה יותר וצברו מעט קשרים במקום, ואחרים, ששהו כל חייהם באותה סביבה, היו בעלי רשת חברתית צפופה, קשרים רבים המחברים זה לזה.¹ המונח שטבעה, "רשת", הפך מאז ל"רשת חברתית" ובימינו הוא משמש לתיאור חֲבֵרוֹת, בעיקר עירוניות. בשל היקפו המצומצם של היישוב בארץ ומיעוט האמצעים הטכנולוגיים, הייתה העיתונות העברית רשת המידע העיקרית של אנשי היישוב היהודי בארץ. העיתונות אפשרה לאנשים לשתף, לדעת ולהגיב על מה שקורה להם ולאנשים סביבם באמצעות פרסום מודעות. היא אפשרה העברת מידע על אירועים אישיים ביישוב ולתפוצות. המודעות אפשרו תקשורת סמי-אישית בתוך הרשתות החברתיות וגררה גם ביקורת פומבית על חשיפה זו.

ברכתנו הלבבית
לאחותנו חיקה רחל, לארשתה עם בחור לבח דר' צבי לויסרפס
ר' זשים שמטרינגר העיתו.

ברכה חמה
לאחותנו חיקה רחל לארשתה עם בחור לבח דר' צבי לויסרפס
שמוחה אמבש והעיתו, איסקליה, פנים.

ברכה לבבית
להלל ששוכנתנו, וז"ל צבי לויסרפס
לארשתה עם בחור לבח דר' צבי לויסרפס.

ש. טישין ומשפחתו.

לרחל חיקה, ככלי את ברכתנו ולבנות לארשתך עם בחור לבח
ר' צבי לויסרפס.

צבי הראבן ומשפחתו.

שפע ברכות אשר
לירחי מ' מריאל ושפרים ומשפחתו
לארשתה עם בחור לבח דר' אברהם שלונג.
מנדר כחן ומשפחתו תל אביב

ברכה מזליטוב
שלושה כוזב לאישו חקר מ' כשה שמואל קרצ'ב ומשפחתו, לארשתה עם בחור לבח
מ' שרגא קרצ'ב את בני בית לאה וזלברפניג. וכן ח' זשים וזב בית
מחוג החרים ומכל צאצאיהם.

אלה ישעיהו העיתו יום.

ברכת הלבבית
מנשה לבנדווי וזכר ומחוג
מ' שרגא קרצ'ב נ"י
לארשתה את בחורו המבדה
בית לאה וזלברפניג ת"י
חתי ודבכס צלחה ומאשרת כארץ אבות.

בגל לב. מנשה דובני

ברכה לבבית
לעלמה ליונה כחן לבאה כבנות הארשתה עם מ' אליעזר רובינר
תחא דרכם סנה כשענים וראו חיי אשיר והצליחה.

משה דיקר

במקום הזמנה פרטית
סרה דורים שמרלונג
מכתבים לחוסן כוזב את כל קרובי, ידידים ומכרים,
ליום הנשים את כנס הועד ליום מברית של א"י,
ביום ו' כ"ז טבת תרפ"ט, בשעה 10 בבקר,
במסע אצל בית דוכס, קהלת יעקב, כ"ט.

עיד סדור המושאנים בפתחתקה
מדיעים כוזב כי התחילו לסדר כוזב עניני הקושנים במשבתנו ע"י ספר
האחרות וספר השעמונים אשר על-ידו. כל מי שצריך להבנים לספר האחרות איוו
תקרה שהיא, יסדר לסדר זה לא יאחר מספר חרש סבת ש"י. אצרי חיים תגל
יחיה ספר האחרות סגור למסר.

**כל כמכרים ע"ד חכ"ס ספר האחרות וספר השעמונים נפתרים ע"י סדור
הכרעת, שנפתח בפתח הקוד, המאשר ע"י הרבנות הראשית לארץ-ישראל,
ועד המושאנים**

הזמנה להגנות ברי-מצוה
כל מכרינו ידידי ולקוחותינו ונכחי ומנהלי ומלמדי ח"ח
וישוכת עין חיים
שומעים לקחת חבל בשמחתנו ליום הברי-מצוה של בנו רבנו
מר מאיר צבי נ"י
ביום השני ר"ח שבט הבעל. כל היום ראוי לביקר
בביתנו כמאד שענים בבתי פרלמן אצל הצ"ר ולמן רובין ול
בכור דרב באש העיתו סרה

הזמנה כללית
מכתבים אנהו להזמין את קרובי, ידידי ומכרינו
לכלולת צאצאיו

שלמה ע"י **מרים**
שחיה אלה כשנים כוזב ר"י שנה תרפ"ט בשעה 9 אח"צ
במלון גלדנברג בשכונת הדוכאים
חתי החתן:
רפאל יונה ראם
רעייתו **נאדע**
העיתו **פראדל**

יהודית מילר
משה פרידמן
ראשיתנה
מאורשים

ברכה לבבית כפולה
לבני משבתנו:
האחרים אברהם פרידמן יאשיהו עם בית כנדלמן
ולמשה פרידמן לארשתו עם סיה מילר
ת"י דרכם כונה כשנים לטוב ליום ויחוללת הושב
בירידה דוד דורכובי ראשית

זר של פרחי-אשר
לחברתנו חיקה יהודית מילר לארשתה
את משה פרידמן
נאולה ושרה

ברכות אשר לנבנות
לרעותי חיקה יהודית מילר לארשתה
עם בחורה משה פרידמן.
יעל רופמן
תלמידי בית-הדרש למדות י"א.

במקום הזמנה פרטית
בזו דגנ מזמינים את כל קרובי, ידידי
ומכרינו לבא ויקחת חיל בשמחתנו ביום
הכנינו כבית דנשוואן את
חיים ליב
אשר
תח"ס חיה אלה ליום בתי חירן בנדה ביום ג' כ"ט
בשעה 9 אח"צ

היה מגויס לצרכיה של ממשלת המנדט, אמצעי תקשורת מודרניים נוספים לא היו, הזמנות או מכתבים לכלל המקורבים, שנשלחו בדואר, עלו כסף רב, לעתים כמו עלות מודעה בעיתון. כמו כן לא תמיד היו ידועות כתובותיהם של הקרובים בשל מעבר תדיר בין דירות שכורות ושכירת חדר למגורים בביתה של משפחה כלשהי. משום כך שימשה עיתונות היישוב בעברית ובשפות אחרות כאמצעי התקשורת העיקרי.⁴ העיתונות בשפה העברית נחשבה המוכרת ביותר, שכן נכתבה בשפת הלאום המתחדש.⁵ בתחילת שנות העשרים יצאו לאור בארץ שלושה עיתונים בעברית. בסוף שנות הארבעים היו בארץ כשמונים עיתונים, רובם בעברית אך היו גם בשפות אחרות. העיתונות העברית, רובה ככולה, יצאה לאור בתל-אביב, בירושלים ובחיפה,⁶ שיקפה את החברה העירונית ואת מאפייניה, ויועדה בעיקר לקוראים עירוניים. משנות השלושים הייתה תל-אביב מרכזית בתחום הוצאת העיתונות ובעיתונות העברית השתקפו בעיקר החיים התל-אביביים. יומונים, שבועונים, ירחונים יצאו לאור וייצגו פלחים שונים באוכלוסייה. בדרך כלל היו אלה עיתונים "מטעם" שייצגו גישה פוליטית כזו או אחרת, וברוב המקרים הם נתפסו כמייצגים את קהל הקוראים הגברי

שונים - פועלים ובעלי מלאכה, סוחרים ובעלי תעשיה זעירה, ואפילו בעלי הון. האוכלוסייה בארץ גדלה בהדרגה מכ-100,000 איש בתחילת שנות העשרים עד לכ-600,000 איש בשנות הארבעים. רוב הצמיחה הדמוגרפית, כרבע מיליון איש, אירעה בשנות השלושים. מ-174,610 נפש שנספרו במפקד המנדטורי בשנת 1931, ל-404,000 נפש במפקד המנדטורי של שנת 1936.² אך למרות הצמיחה הגבוהה יחסית, האוכלוסייה הייתה קטנה; כ-75 אחוז ממנה חיו בערים, מהם מעל ארבעים אחוז בתל-אביב ובנתניה.³ הייתה זו קהילה עירונית קטנה יחסית, של מעגלים חברתיים מצומצמים שנהגו להיפגש תדיר בעבודה או כבילויים. בין נוהגי הבילוי והתרבות היו יציאה לרחוב, לגנים והליכה לחוף הים בערבים בשל חום הקיץ. עם זאת היה מדובר במעגלים חברתיים גדולים יותר מקיבוץ או מושב שבהם כולם הכירו את כולם ונפגשו מדי יום. לכן כאשר היה אירוע חשוב שרצו להודיע על קיומו למעגלים רחבים יותר היה צורך באמצעי תקשורת שהוא יותר מפגישה אקראית. טלפונים היו רק ליחידים סגולה בעלי הכנסה מכובדת, בעלי תפקיד שחייב טלפון או בעלי קשרים (רשתות חברתיות) במסדרונות הנכונים. הרדיו

נדוניה ודמי הכתובה. את האירוסים ציינו באירוע רשמי וחגיגי, אך הם לא היו מקודשים כמו הנישואים ואפשר היה להפר אותם אם בני הזוג או משפחותיהם שינו את דעתם. משמעותו של הסכם האירוסים הייתה הזכות לתבוע פיצויים במקרה של הפרת הבטחה לנישואים, אך בפועל חיזוק טקס האירוסים את ההחלטה של בני הזוג ומשפחותיהם לעגן את הקשר הזוגי.¹² היה זה אירוע בעל משמעות חגיגית כמעט כמו הנישואים, עם הצהרת כוונות לעתיד משותף ולא יחוד משפחות, גם אם לעתים הייתה המטרה בעיקר עסקה כלכלית. ביישוב הישן נהוג היה לחוג את האירוסים במסיבה, וככל שהיה מעמדם הכלכלי של בני הזוג גבוה יותר הייתה המסיבה מכובדת יותר.¹³

שפע מודעות האירוסים בעיתונות העברית מראה שהאירוסים היו תופעה נפוצה ומקובלת. בשנות העשרים התפרסמו בעיתונות מודעות אירוסים רבות, בעיקר בשני העיתונים המרכזיים של התקופה: הארץ, העיתון המרכזי של "היישוב החדש" החילוני, ודאר היום, עיתונם של אנשי "היישוב הישן" והעלייה הראשונה המסורתית והדתיים. קריאה במודעות מאפשרת לזהות את הרקע והמוצא של הזוגות המאורסים: רובם היו מהערים ירושלים, יפו וחיפה, או ממושבות כגון מוצא וראש פינה. מודעות מעטות נמצאו מתל-אביב החילונית, שרוב תושביה היו עולים שכאו זה מקרוב. נראה שהנוהג היה נפוץ יותר בקרב אוכלוסיות מסורתיות ובעלות משפחה רחבה בארץ, ופחות בקרב העולים היחידים והחילונים שהגיעו זה כבר.

ברוב המקרים הייתה המודעה קצרה ועניינית, בגדר הודעה חברתית פורמלית המיועדת לידע את כלל הציבור בשינוי המצב הזוגי. היא כללה את שמות המאורסים ואת יישוביהם: "משה בלום ירושלים - איבון רוזנעק חיפה - מאורשים",¹⁴ "יהודית מילר יפו - משה פרידמן ראש פינה מאורשים",¹⁵ "טובה שטינברג מוצא דוד אידלמאן מוצא מאורשים".¹⁶ לעתים נוסף גם תאריך האירוסים: "אסתר קושניר זלמן ירומיזקי מאורשים תל-אביב י"ז טבת פ"ב".¹⁷ בשנות השלושים הופיעו מודעות האירוסים בנוסחים דומים, אך היקפן היה מועט יותר. בשנות הארבעים הייתה ירידה נוספת במספרן לעומת מודעות אחרות. תהליך זה יכול לרמז על פחות בנהוג הפרסום הפומבי של האירוסים או על היעלמותם ההדרגתית כתופעה זוגית וחברתית בחברה העברית. רוב העולים משנות העשרים ואילך לא היו שומרי מצוות, וגם הדור השני במושבות ובערים היה פחות דתי מהוריו כחלק מתהליכי החילון העולמיים.¹⁸ התדלדלותן של מודעות האירוסים משקפת את הירידה במספר שומרי המסורת ובוהגי האירוסים המסורתיים יותר מאשר את הירידה בנהוגי הפרסום. בשנות השלושים והארבעים בלטה יותר העובדה שרוב המתארסים היו בני המושבות: "מינה בונדר ראשון לציון ישראל לנגר ראשון לציון מאורשים",¹⁹ או ממשפחות מסורתיות ודתיות של אנשי היישוב הישן: "שושונה אווראם קהיר דניאל גחמולי ירושלים מאורשים כ"ה ניסן תרצ"ב ירושלים".²⁰ שתי הקבוצות הללו המשיכו כנראה לשמר את הנהוגים המסורתיים, בדומה לאנשי המזרחי והחרדים ששמרו על נוהגי האירוסים,²¹ אך לא נהגו לפרסם מודעות בעיתונות הכללית או המגזרית. אפשר להניח שלמרות תהליכי החילון והירידה בתפוצתו של המנהג בקרב בני היישוב, האירוסים עדיין היו שלב חשוב אצל חלק משמעותי

ומיועדים לו. כל עיתון שנקנה נקרא על ידי מספר קוראים, אך החישוב בהוצאתו לאור לא היה מספר קוראיו אלא מספר הקונים. קוראי העיתון היו רשת חברתית שבה כמעט כולם הכירו את כולם. כל עיתון ייצג רשת חברתית מצומצמת יחסית, ופרסום מודעה בעיתון העלה את הסיכוי שהמידע יגיע אל הציבור שאליו נועד אם על ידי קריאה בעיתון ואם על ידי העברת המידע בעל פה בידי הקוראים, בעלות לא גבוהה (תלוי בגודל המודעה).

בעיתונות התפרסמו מודעות שכללו הודעות והזמנות לאירוסין, לנישואין, ללידת ילד, לברית מילה, לבר מצווה, ושלל ברכות לאירועים אלה, או מודעות על מוות. מיקומן וריכוזן של המודעות השתנה עם הזמן. בשנות העשרים נדפסו רובן בעמודים הראשונים ובהדרגה, בעיקר משנות השלושים, הן נדפסו בדפים שונים. בשנות השלושים החלו להדפיס גם מודעות אבל, אך עד סוף שלטון המנדט היו יותר 'מודעות שמחה' ממודעות אבל. המודעות בעיתונות מייצגות את הקהילות ואת הרשתות החברתיות שאליהן יועדו. כך אפשר להבחין בנוהגי עיגון הקשר ובהקמת המשפחה בחברה היישובית. אפשר להבין לאיזו אוכלוסייה פנו המודעות וללמוד מהן על המבנה החברתי ביישוב העברי בתקופת המנדט, על מנהגי זיווג הזוגות ועל משמעותם הסמלית. בראשית המאה העשרים היו נוהגי הזיווג והנישואין של יהודים כרחבי העולם דומים. ההבדלים נבעו מהשפעת אוכלוסיות מקומיות שבקרבן חיו היהודים ומן הקרבה לאורח החיים המסורתי.⁷ בשנות השלושים של המאה העשרים היה גיל הנישואין הממוצע של הגברים 20-26 ושל הנשים 20-25, מאוחר בכך-6-8 שנים מן המקובל מאה שנה קודם לכן.⁸ בקרב יהודי ארץ ישראל השפיעו על הנתונים ארצות המוצא, המסורת הדתית והמצב הסוציו-אקונומי. מנתונים דמוגרפיים עולה כי בשנות השלושים והארבעים היה ממוצע גיל נישואים של נשים ביישוב 25-26, ושל גברים 27-28. דפוסי הנישואין היו דומים לאלה שבחברות שמהן באו היהודים. ברוב המקרים הגברים היו מבוגרים מן הנשים בכשלוש שנים לערך, ובקרב יוצאי עדות המזרח הפער היה אף גדול יותר. הנישואים מתחת לגיל עשרים היו מעטים, בעיקר בקרב האוכלוסיות המסורתיות; תופעת נישואי ילדים כמעט נעלמה. בקיבוצים היו בני הזוג מאותה קבוצת גיל, והפער בגיל היה קטן ולטובת הבעל.⁹ שכיחות הנישואים בחברה היישובית הייתה מן הגבוהות בעולם ועלתה על שכיחות הנישואים אפילו בקרב יהודי אירופה.¹⁰ מהנתונים הדמוגרפיים עולה כי רוב מוחלט של האוכלוסייה היהודית בארץ התחתן לפני גיל חמישים ורק אחוזים מעטים נשארו רווקים לאחר מכן. השפעה מרכזית הייתה לאחוז הגבוה של צעירים באוכלוסיית הארץ. השפעה משמעותית הייתה גם לתופעת הנישואים הפיקטיביים כדי לאפשר את עלייתן של נשים יהודיות לארץ בעקפת הגבלות ההגירה הבריטיות, שביטויין היה בשיעורי הגירושין הגבוהים שהיו בארץ באותה תקופה.¹¹

מודעות אירוסים: "מאורשים..."

האירוסים, שכוננו שידוכין, היו מעין הסכם מסגרת מקדים לנישואים ובהם נקבע מועד החתונה, מגורי בני הזוג והסדרים כספיים. ניתנו מתנות ונחתמו ה"תנאים" בין המשפחות, שכללו הסכמים כספיים כגון

המתחנתים, המחנותים, המוזמנים, מעמדם הכלכלי-חברתי, תפיסת עולמם, הרקע הדתי שלהם ומקום מגוריהם. אפשר לחשוף את זהות הנישאים באמצעות ההבדלים שבין מודעות חתונה להזמנות חתונה. מודעות בעלות מידע מצומצם שכלל רק את שמות המתחנתים, את תאריך הנישואין ואת מקום המגורים: "מרים מלקוב ישראל גרשון נשואים, רחובות 2 מאי 1932",³² או "תמר פסצ"ן מוריס קלבר נשואים, תל אביב 6.5.43".³³ אלה יידעו את הציבור על שינוי במעמד האישי; החתונה הייתה כבר עובדה מוגמרת. רוב המודעות הללו היו מיישבים שבהן היה אוכלוסייה חילונית והיו בה הרבה עולים, דוגמת תל-אביב. לכן אפשר להניח שהמודעות הללו מעידות על אנשים עם רשתות חברתיות מצומצמות, עולים מן הסתם שעלו לארץ ללא משפחה רחבה, ואולי גם על מצב כלכלי מוגבל. הללו התחתנו מן הסתם בחתונה מצומצמת עם מעט מקורבים, לעתים אף ברכנות ללא אירוע מפואר, ולכן כל שנותר הוא ליידע ציבור נוסף בשולי הרשתות החברתיות שהם נשואים. הנחה אחרת היא שזוגות אלה היו בעלי רשתות חברתיות נרחבות, ובכונה הם התחתנו בחתונה אינטימית בלי להזמין אליה את חוג מכריהם, ונעזרו בעיתונות כדי לדווח על האירוע בדיעבד. חלק מן המודעות שיקפו את מוצאם של בני הזוג, כגון "מקס מטרסו (סלוניק) בטי פלדמן מלבורן (אוסטרליה) נשואים".³⁴ הדבר מעיד על חברת המהגרים שבאו מכל קצות העולם ובארץ שילבו בני הזוג את חייהם זה בזה. לעתים הייתה רק אחת הכתובות מחו"ל, ברוב המקרים של האישה. למשל, "בוריה היילפרין תל-אביב אנרטה גולדמן ניו-יורק נשואים".³⁵ במקרים אלה, אפשר להניח שמדובר בנשים שהובאו או באו מחו"ל כדי להינשא בארץ בשידוך במסגרת הבאת ארוסות או בנישואים פיקטיביים. לעתים נדפסו ידיעות על בני זוג שנישאו בחו"ל, כגון "מנוח לבנון ביאליק תל-אביב ניו-יורק בהיריה טלושקין ניו-יורק נשואים. ניו יורק ז' סיון תרצ"ב".³⁶ נראה שגם בקהילות בחו"ל נעזרו בעיתונות המקומית וכך ידעו מכריהם בארץ על נישואיהם בחו"ל.

לעומת ההודעות המצומצמות הללו, היו גם הזמנות חתונה שהכילו פרטי מידע רבים. הללו היו בדרך כלל של משפחות גדולות וותיקות בארץ שהפיקו אירוע חגיגי והזמינו מעל דפי העיתון את ציבור מכריהם לחגוג עמם את האירוע.

במקום הזמנה פרטית, בזה הננו מזמינים את כל קרובינו ידידנו ומכרינו לבוא ולקחת חלק בשמחתנו ביום הכניסנו בברית הנישואין את ב"ה ואחותנו אסתר עב"ג אחינו חיים ליב החופה תהיה אי"ה למו"ט בבית הדין בגדרה ביום ב' ב' סיון בשעה 6 אחה"צ. אברהם גראריה ומשפחתו יפו. משפחת קרמאני גדרה. הזמנות פרטיות אינן נשלחות.³⁷

בהזמנה זו, שהתפרסמה בדאר היום ב-25 במאי 1922, מדובר כנראה במשפחה ספרדית (ג'ראריה) מהיישוב הישן (יפו) ובמשפחה אשכנזית (חיים ליב, קראמני) מהמושבה גדרה. סביר להניח שבני המשפחות היו דתיים מסורתיים, שכן בהזמנה הופיעו המונחים "בעזרת השם" (ב"ה) ו"אם ירצה השם" (אי"ה), ו"עם בני גילם" (עב"ג), שלא הופיעו ברוב מודעות הנישואים בעיתונות. מדובר בנישואים בין ערתיים בקרב משפחות מסורתיות ותיקות ובאירוע גדול וחגיגי. משפחות היישוב הישן ובמושבות היו מבוססות דיין כדי לערוך אירוע גדול, להזמין

מן הזוגות. הפרתם לא הייתה מקובלת ונחשבה לבושה, כפי שעולה מכתבות שהופיעו בעיתונות.²²

מודעות והזמנות נישואים: "באים בברית הנישואין"²³

בסוף המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים היו טקסי החתונה היהודיים בארץ תערובת של טקסי עולים ועדות מכל רחבי העולם, נוסף על השפעות השכנים הערבים. טקסי החתונה בהתיישבות מנו שלושה סוגים: במושבות, של אנשי "השומר", ובהתיישבות הקיבוצית. במושבות הגליל של העלייה הראשונה הייתה החתונה דרך להתקשרות בין משפחות המחנותים שחיפשו לבניהם בני זוג מחברתם הדתית-חרדית ושמרו על כלליה של המסורת הדתית. במושבות יהודה התחתנו בנות המושבות עם צעירי ביל"ו או עם פועלים במושבות, אך עדיין נשמרו כללי טקס האירוסים והקידושים המסורתיים, אם כי בנשפי החתונה כבר הייתה פתיחות רבה יותר. בטקסי "השומר" היו החגיגות גדולות וסוערות, ובהתיישבות הקיבוצית נשמרו כללי הטקס הדתי, אך התאימו אותם להווי ולאידאולוגיה.²⁴

בהמשך למדיניות החקיקה העות'מאנית נתנה החקיקה המנדטורית לכל עדה דתית עצמאות בניהול חוקי המשפחה. הרבנות ניהלה את טקסי הנישואים ביישוב העברי בהתאם למסורת היהודית.²⁵ בראשית שנות העשרים היה רוב היישוב בארץ עדיין מסורתי או בעל הורים מסורתיים.²⁶ דור ההורים נטה לשמר את המנהגים המסורתיים, דאג לאירוסים הילדים, לחתום על תנאים ולפרסמם במודעות בעיתון.²⁷ העולים, משפחות ורווקים, שהגיעו לארץ בשנות העשרים והשלושים, היו ממשפחות בורגניות, פחות מסורתיות ואף חילוניות.²⁸ רובם נישאו ברכנות בטקס דתי פשוט משום שעוגן בחוק המנדטורי והיה האפשרות היחידה להינשא. בקיבוצים נעשה ניסיון לצמצם את הטקס הדתי או להצמידו לחגים. בתחילת שנות העשרים הייתה הצעה של הפועל הצעיר לנישואים אזרחיים בקרב היהודים, אך הגורמים הדתיים ביישוב התריעו שזהו "קו אדום". הנישואים הדתיים נקשרו עם טהרת המשפחה והתנגדות למתירנות, והיות שהיה חשש מפילוג בקהילה היהודית לשתי מערכות נישואים נפרדות, הוחלט לאפשר לרכנות להמשיך לנהל את הפיקוח על דיני האישות.²⁹ לשינויים בנהוגי הנישואין היו סיבות שונות.³⁰ באוכלוסייה החילונית החל תהליך של צמצום ההליכים למינימום והורדת השלבים שלא היו הכרחיים הלכתית.³¹ נראה שבתקופת היישוב זה היה הנוהג בעיקר במגזר החילוני, וההשפעה על כלל החברה חלה בהדרגה.

נוסף על הזמנות חתונה שניתנו או נשלחו באופן אישי, פורסמו הזמנות חתונה רבות בעיתונות ובהן היו פרטים על זהותם של

הארץ, 20.5.1943

3.5.43.⁴² מיקום מסיבת החתונה היה תלוי בעיקר ביכולת הכלכלית. היו שנישאו בבית ההורים: "מתכבדים להזמין את כל קרוביהם ידידיהם ומכריהם לכלולות בניהם [...] שתתקיים בבית הורי הכלה בגדרה".⁴³ מודעות אלה היו אופייניות בעיקר למושבות שבהן היה שטח נרחב להפקת האירוע ולאירוח המוזמנים.⁴⁴ מי שיכלו להרשות לעצמם מבחינה כלכלית נישאו במלונות: "אחה"צ במלון 'הדר הכרמל' בחיפה ר' בית המשפט",⁴⁵ "במלון ורשבסקי (הרלינג) ירושלים".⁴⁶ היו שנישאו ברבנות או בוועד הקהילה, "החופה תתקיים בוועד הקהילה".⁴⁷ תאריכי החתונה היו מגוונים והטקסים נערכו כל ימות השנה, אך כמקובל ביהדות אפשר לראות ריבוי חתונות סביב ל"ג בעומר, ועם סיום ספירת העומר: "פנינה מרחובסקי חיפה, הרי גולדנברג חיפה נשואים, החופה במוצ"ש אור לל"ג בעומר 22.5.43".⁴⁸ הציבור שרצה להגיע לחתונה ידע את מיקומה מן ההנחיות בעיתונות.

ההבדלים בין סוגי המודעות וההזמנות משקפים את הרקע האישי, המשפחתי, חברתי והכלכלי של הנישאים. מצד אחד עולים חדשים בעלי רשתות חברתיות דלילות. הללו היגרו ממקומות אחרים, נטשו את הרשתות החברתיות הקודמות שלהם ועדיין לא יצרו חדשות רחבות. לעתים הם היו גם חסרי משפחה וללא הכנסה. מולם עמדו משפחות גדולות, מבוססות, בעלות מעמד ולעתים גם בעלות הכנסה, עם רשתות חברתיות צפופות שאפשרו לחגוג אירוע גדול ומעצם פרסומו בהזמנה פומבית בעיתונות הוא הפך גם למתוקשר.

מודעות על לידה וברית: "שמחים להודיע על הולדת בתם"⁴⁹

מטרת הנישואים הייתה ללדת ילדים ולהקים משפחה. על לידת ילדים מקובל היה לדווח מעל דפי העיתונות, ובעשורים הראשונים של המאה העשרים היה מקובל להזמין לברית המילה בסגנון דומה להזמנות לחתונה: "במקום הזמנה פרטית הננו מתכבדים להזמין את כל מכרינו, קרובינו וידידינו ליום הכניסנו את בננו הנולד לנו בבריתו של אע"ה שיהיה ביום ד' סיון בכתי הכנסת האליה בנחלת ציון בשעה 4 וחצי אחה"צ בדיוק. הילינה ורפאל א. טאראבולוס".⁵⁰ מודעות אלה היו אופייניות בעיקר לאנשי היישוב הישן והמושבות. היו מודעות על לידת בנים גם ללא הזמנה לברית מילה, שכנראה נערכה בהרכב מצומצם.⁵¹ קשה למצוא הודעות על לידת בנות. בשנות הארבעים הייתה עלייה משמעותית במספר ההודעות בעיתונות על לידת ילדים. הדבר נובע קודם כול מן שבשנות השלושים הוכפל מספר התושבים ביישוב.⁵² בשנות הארבעים הייתה עלייה משמעותית באחוזי הילודה בארץ לעומת העשורים הקודמים שבהם היו אחוזי ילודה נמוכים.⁵³ בעיקר בלטה מגמה חדשה: להודיע על לידתה של בת, בדרך כלל באותיות גדולות, ובמקביל המשיכו לפרסם הזמנות לברית מילה.⁵⁴ הדבר בולט נוכח ההתעלמות בעשורים הקודמים מלידתה של בת. במקרים רבים בהודעה על לידת הבת הוסיפו את שמה באותיות מודגשות: "עטרה ואהרן אבן-חן, נתניה שמחים להודיע על הולדת בתם אריאלה, ביום השלישי [...] בבית החולים "אסותא" בתל-אביב".⁵⁵ "בת נולדה לנו מרים. שושנה וגבריאל הקנברוך".⁵⁶ "ליזה

את כל מכריהן ונראה שההורים פרסמו הודעה ארוכה ומפורטת. המשפחות המסורתיות השתדלו להתחתן ביניהן, ובמקרים רבים חגגו בחצר ביתם, או במקום יוקרתי.³⁸ להלן דוגמאות נוספות:

במקום הזמנה פרטית. הרב יצחק טיקוצינסקי ורעייתו, מקור-חיים ירושלים, הרבנים גולדה ראם אלמ' הגרא ראם זצ"ל מתכבדים להזמין את כל קרוביהם וידידיהם להשתתף בשמחת כלולות בניהם...³⁹ הורי הכלה אברה ויפה קופמה רמתים הורי החתן יערכו וכתו שבע לזוויק עין חי - מזמנים את כל קרוביהם ומכריהם לנשף חתונת בניהם שיתקיים בערב-חיי ביום [...] הזמנות פרטיות לא תשלחנה.⁴⁰

ההזמנות המפורטות והנרחבות הללו היו מעוצבות, שכן אחת ממטרות פרסום ההזמנות בעיתונות הייתה לא לשלוח הזמנות אישיות. אפשר לראות זאת בכיתוב שפותח את מודעת ההזמנה, "במקום הזמנה פרטית", או בסיומה, "הזמנות פרטיות אינן נשלחות". במקרים אלה המחוגנים, הורי החתן והכלה, הם שפרסמו את המודעה וקרוב לוודאי שהם גם מימנו של האירוע. כך אפשר היה ליידע את ציבור המוזמנים הרחב, שכלל מגוון רשתות חברתיות של מתחתנים והמחותנים, על קיומה של החתונה, מיקומה ושעת התחלתה. סביר להניח שנוסח זה נבע בעיקר מהיקפו המצומצם של היישוב בארץ,⁴¹ והוא בלט בעיקר בשנות העשרים והשלושים. נראה שמנהג זה המשיך להתקיים מתקופת השלטון העות'מאני, אז היה היישוב היהודי קטן ומצומצם והרשתות החברתיות מוגבלות. מודעה בעיתונות הגיעה לרוב הציבור הרלוונטי. מנגד, אפשר שמטרת ההזמנה הפומבית הייתה לפרסם את האירוע ואת החוגגים, מעין הפגנת כוח ועושר מעל דפי העיתונות במסווה של "הזמנה פרטית". אף על פי שהמודעה הופנתה לידיעת כלל הציבור נראה שהיא שימשה כהזמנה פרטית ורק המקורבים הגיעו. כלל הציבור לא הגיע לחגוג אירוע שלא היה לו בו חלק, אחרת מן הסתם תופעת הפרסום בעיתונות הייתה נקטעת מהר מאוד.

הזמנות מפוארות ומפורטות אלה בולטות נוכח הנוסחים המצומצמים של הזמנות שאפשר להניח כי פרסמו בידי בני הזוג עצמם: "בלומה ננזל, יצחק ברגר באים בברית הנישואים בל"ג בעומר

הנישואים והקמת המשפחה נתפסו, אם כן, לא רק כמעשה פרטי ואישי, אלא גם כמעשה בעל חשיבות לאומית, בדומה לטקס הקידושין הדתי שבו יש חיבור בין הזוג הנישא לקהילה.⁷² באמצעות הברכות הפומביות אפשר לראות כיצד הפך אקט הנישואין כולו לחלק מהקמת הבית הלאומי, תופעה ידועה בחברות לאומיות,⁷³ דבר המקבל משנה תוקף כאשר הוא מפורסם מעל דפי העיתון.

אפשר לראות את החיבור ליסוד הלאומי גם בברכות על לידת ילדים. הברכות יצרו קשר בין גידול הילד לעקרונות הלאומיים. התופעה המעניינת יותר בברכות הילדים היא תהליך השתנותן בעשורים השונים בהתאם לערכים שהיו מקובלים באותו עשור. בשנות העשרים היו מקובלות התוספות המסורתיות לגידול ילדים "לתורה, עבודה ומעשים טובים". סגנון הברכות דמה לברכות האירוסים והנישואים: "מזל טוב לחברתנו חנה צפת-מיכאלי וביתה, להולדת הבת. תגדלוה לתורה, לעבודה ומעשים טובים. חבר המורים בביה"ס העממי בהרצל"ה".⁷⁴ היה גם דגש על תרומתם האישית של ההורים בגידול הצאצא הנאמן לארץ וללאום: "לטובה ואבן עזרא להולדת בתם ברכתנו הלבבית תחנכה ברוח המתאימה לארצנו משפחת בוכמן ויוסף גינצבורג".⁷⁵ "לשרה ושלמה שורצמן! ברכה לבבית להולדת הבת הבכירה תזכו לגדלה לבת נאמנה לעמה ולארצה חוה ושמואל הובשטר".⁷⁶ "ליוסף ופולינה להולדת הבכור ולסבא לייב גליקסן והגברת להולדת הנכד תזכו לראות בכנכם ונכדכם בן נאמן לעמו ולארצו, פתח תקווה, פ. פינשטיין ומשפחתו".⁷⁷

מגמה זו נמשכה גם בשנות השלושים בכל העיתונים, ונוספת לה גם תזכורת לחינוך הילד למוסר, לעבודה ולעתים גם נאמנות לתנועת העבודה. "ח' משה הלפרשטיין, עוד לא נותקה השרשרת, קבל את ברכתינו הנאמנות להולדת בכורך, גדלוהו ברוח הדור העובר. קבוצת חברים יוצאי ים-המלח".⁷⁸ "לח"ח אוליה ושוניה קונצ'י ברכת מזל טוב נאמנה להולדת הבת, תגדלוה ברוחכם. מפלגת פועלי א"י מועצת סניף תל-אביב".⁷⁹ "לאוליה ושוניה שאו מאתנו ברכה לבבית להולדת הבת. ותהיה המשך השרשרת של עבודה, מסירות ונאמנות לתנועה. חבריכם בגבעת השלושה".⁸⁰

לעומת זאת בשנות הארבעים, בהתאם לרוח הזמן, הופיעה הברכה לחנך את הילדים למלחמת העם: "לחברינו גליקמן ורוחוביץ ברכות נאמנות להולדת הבנים גדלום וחנכום לבנים לוחמים את מלחמת עמנו. חבריכם בנחלת דן".⁸¹ הברכות נשאו גם מסר ערכי וחינוכי, כפלטפורמה להעברת מסרים למבורכים ולכלל הציבור בהתאם לערכים המקובלים – תורה, מוסר, עבודה, מעשים טובים ונאמנות לארץ וללאום.

לברל ולשמרל שפע ברכות: ביקורתו של עזריאל קרליבך

בטרם שאני ניגש לכתוב את הפליטון הזה, אני נוהג לעבור על עיתוני השבוע, כדי לראות, מה תופס בחלק הארצי-ישראלי שלהם את המקום המרכזי. כך נהגתי גם בשבוע זה שלפי גודל הכותרות ולפי השטח המוקדשים להן, היו המאורעות המרכזיים בישוב – חג הבר מצווה של בנו של עסקן פלוני, חגיגת

ומנחם תמרי, חיפה, שמחים להודיע על הולדת בתם רות, הקידוש יהיה בשבת [...] הקרובים והידידים מוזמנים בזה".⁵⁷ פרסום שמה של תינוקת היה אפשרי מיד, ואילו פרסום שמו של ילוד ממין זכר נמנע בשל הצורך בפרסומו רק לאחר הברית. בחלק מן המקרים הוזמנו המקורבים לבקר את המשפחה לכבוד האירוע: "זהבה וד"ר יעקב ביסקר שמחים להודיע על הולדת בתם נילי. קבלת אורחים בדירתם בשבת י"ז אייר בשעות 11-1 לפנה"צ קרובים וידידים מוזמנים".⁵⁸ נראה שבהודעה המודגשת על לידת הבת, בפרסום שמה ובהזמנה לביקור, היה ניסיון לאזן בין לידת הבת לחגיגות ברית המילה עם לידת הבן.

ברכות: "ותזכו לבנות בית עברי נאמן בארץ האבות"⁵⁹ לא רק מודעות והזמנות מטעם בעלי השמחה פורסמו בציבור, אלא גם ברכות של מקורבים. הברכות היו בנוסחים מגוונים, אך ככולן בלטו מרכיבים קבועים: שמות המברכים, המבורכים, סיבת הברכה והוספות ייחודיות לתקופה. המברכים בדרך כלל היו בני המשפחה או מקורבים. למשל ברכות לאירוסיהם של בני הזוג פרידמן-מילר פרסמו מקורבים משני הצדדים. ברכה ליהודית מילר ממקורביה, "ברכות נלבבות ליהודית מילר לארושיה עם משה פרידמן. מאת שמואל חיים מתתיה יפו",⁶⁰ וברכה לאברהם פרידמן מבני המושבה שלו, "ברכה לבבית כפולה לבני מושבתנו האגרונום אברהם פרידמן לנשואיו עם מרת מנדלסון ולמשה פרידמן לארושין עם מרת מילר תהי דרככם סוגה בשושנים לטוב לבם ולתועלת הישוב. בידדות דוד דורביע ראש פינה".⁶¹

גם חברים ממקום העבודה בירכו: "למשה אסתרין ובח"ל מרים, ליום נישאיהם ברכה לבבית, ההנהלה ועובדי מסגריה מיבנות 'ברק מתכת' חיפה";⁶² "למתתיהו ולברכה שפע ברכות להולדת הבת, 'הפועל' חיפה ועד הסניף";⁶³ "חברי כתה א' מחלקה א' בגדוד 'המרכז' של המשמר האזרחי בת"א מברכים את מפקדם החביב מר יהודה טריביש להולדת הבן";⁶⁴ "לח' רחל ואברהם גורביץ להולדת בנם בכורם מזל-טוב, מושב צופית ועד החנוך".⁶⁵ סביר שאז, כמו היום, הייתה הברכה גם הזדמנות ואמצעי לפרסום מקום העבודה נוסף על אפשרות לברך את החוגגים בצורה מכובדת ולא יקרה במיוחד. ולעתים הייתה רשימת מברכים ארוכה בתחתית המודעה. לעתים הכירו המברכים רק את אחד הצדדים, לא את בן או בת הזוג, והתקשו טכנית לברר, ולכן היו מצרפים את התוספת הרשמית "בחיר ליבה"/"בחירת ליבו (בח"ל)".⁶⁶ במקרים רבים קשרו המברכים בין האירוע לפעולה הציונית של התיישבות בארץ ישראל. הניסוחים הופיעו בדרך כלל בדגם קבוע למדי ובו נכרכו הנישואים בדאגה לעתיד העם והארץ. על בית שייכנה בארץ ישראל, על מחויבות לשפה, לדת ולעבודה העברית. נראה שנאמנות ללאום ותרומה לארץ הייתה שלב חיוני בכניין משפחה בארץ ישראל:

⁵⁷ "יזכו לבנות בית עברי נאמן לדתנו בארצנו בעושר ואושר וכבוד".

⁵⁸ "תהי נא דרככם צלחה ותזכו לבנות בית עברי נאמן בארץ האבות".

⁵⁹ "יהי רצון, שהזוג הנחמד הזה יבנה בית נאמן לעמנו, לארצנו, לשפתנו ולדתנו".

⁶⁰ "תהי דרככם בחיים סוגה בשושנים והקימו בית נאמן לעמנו ולארצנו העובדת".

⁶¹ "תהיה דרככם בארצנו העובדת סוגה בשושנים".

לפנים בישראל, מי שלא רצה להכנס לידירו ולנחמו באבלו - היה מתבייש. אבל עתה אצלנו - אדרבה ואדרבה! מתפארים בזה! מתגאים בזה! מפרסמים ברכים, כאותיות שמנות: אני אין לי פנאי ואין לי חשק לשבת חצי שעה עם ידידי שמתה עליו אשתו, ועל זה אני חותם את שמי המלא ואת שם אשתי ובני ובנותי וכל המשפחה - כולנו אין לנו פנאי להצטער בלב, ולכן אנו מצטערים בדפוס.⁸⁶

קרליבך טען שהמרחב הציבורי, דהיינו העיתון, החליף את המרחב הפרטי, את הקשר האישי והאינטימי בין אנשים. לדעתו מדובר בתופעה צינית ומבישה משום ששטחיותה של הברכה בעיתון אינה מחליפה את עומקן של מערכות היחסים האישיות. נוסף על כך קבל קרליבך שבמסגרת הברכות והודעות בעיתון פורסמו גם דברים אישיים ואינטימיים: "אבל הואיל ומדובר כאן ב'הוא' ו'היא', הרי הדברים וודאי אינטימיים ובגדר סוד, ולא אתערב בהם. רק דבר אחד קשה לי - אם סוד הוא, למה מודיעים לי את זה בעתון?"⁸⁷ כלומר, כאשר אנשים חשים כי מדובר בדברים אינטימיים מדי, הם מערפלים את המידע, סימן לכך שמידע זה לא היה צריך להתפרסם. טענתו העיקרית של קרליבך הייתה שפרסום בעיתון אינו יכול לשמש תחליף אמתי ובריא ליחסים בין בני אדם, בין אנשי היישוב. המרחב הציבורי, לדבריו, אינו המקום לפרסום דברים שהשייכים לצנעת הפרט.

סיכום

מודעות הברכה ומודעות ההזמנה, למרות צמצומן המילולי, מספקות תמונה עשירה למדי על התנהלותן של הרשתות החברתיות ביישוב העברי בתקופת המנדט, על אורח החיים והנורמות החברתיות המקובלות. המודעות שופכות אור על תפקידה המרכזי של התקשורת בזמנה בהעברת המידע לציבור כלוח מודעות ציבורי או כרשת חברתית. המודעות אפשרו ליישוב לשמור על אופי של קהילה קטנה וחמה שבה כולם מכירים את כולם, בדומה לעיירה הגלותית הקטנה והרחוקה. ממודעות אלה למדו בני היישוב מה קורה בקהילה.

באמצעות ניתוח המודעות האישיות בעיתונות תקופת המנדט אפשר לראות את התכנים הנהוגים להעברת מידע אישי ואינטימי באמצעות רשתות חברתיות. הדבר מתאפשר כאשר הוא נעשה על ידי אמצעי תקשורת המתעד ושומר את המידע, בניגוד למידע העובר מפה לאוזן. כמו כן מצטיירת תמונה של נוהגי הזוגיות והנישואין של התקופה, מעין מסע במנהרת זמן המאפשר להציץ בסקרנות בנוהגי בעבר.

ממודעות והזמנות הנישואין בעיתונות עולים כמה מאפיינים של היישוב העברי העירוני בשנים אלה: הנתון הבולט ביותר הוא הרכבו וממדיו הקטנים יחסית. היות שהיישוב היה קטן, הכירו כולם את כולם. פרסום הודעה בעיתונות יידעה את רוב המקורבים על האירוע ועל מצבם המשפחתי החדש של בני הזוג. אפשר לראות את ה"קישוריות" של הרשתות החברתיות העירוניות, רשתות צפופות למשפחות היישוב הוותיקות ודלילות לעולים החדשים שבאו זה מקרוב. אפשר לראות שהיו נישואין בין עדתיים, אשכנזים וספרדים, אך הללו באו בדרך כלל מרקע חברתי וכלכלי דומה. אירוסים היו מקובלים תחילה, אך בהדרגה התמעט נוהג זה והתרכז בעיקר בקהילות הדתיות המסורתיות יותר. מנהגי הנישואים והאירוסים משקפים את המעמדות הסוציו-אקונומי

ברית-מילה של בנו של חבר הקואופרטיב האלמוני, כוס תנחומין לבן-ידורו של מנהל מזכירות חברת אוטובוסים ויובל החמישים של ספסר ידוע אחד. המאורעות האלה תופסים את המקום המרכזי בעיתונים. העמוד הראשון והעמוד הרביעי מלאים כבודם. ומי שסקרנותו על פרטי המאורעות הללו אינה מוצאת סיפוק לא בעמוד הראשון ולא בעמוד הרביעי, יכול לקרוא פרטים נוספים גם בעמוד השלישי.⁸²

זהו קטע מרשימתו השנונה והצינית של העיתונאי עזריאל קרליבך, שהיה ידוע בכינוי העט שלו "ר' איפכא מסתברא". הרשימה, "לברל ולשמרל שפע ברכות", פורסמה בשנת 1944 ב"ידיעות אחרונות". ברשימה קבל קרליבך על כמותן המרובה של המודעות והברכות ועל ניסוחן המעורפל. "הנה למשל הודיעו לנו, באמצע העמוד, במסורת בולטת ויפה כדברים האלה: לברל ולשמרל! - כה לחי! - ברוך זורח. ולא נתחוויר לי כל צרכו מה קרה שם בעצם."⁸³ דוגמה לטענותיו של קרליבך על ניסוחים מעורפלים וברכות מסתוריות היא מודעה שנדפסה בדבר בשנת 1935: "לחיה יכניטש ולזקלר שפע ברכות. אליהו, תל-אביב."⁸⁴ קל להבין על מה התרעם קרליבך, שכן לא נהיר לקרוא לכבוד מה פורסמה הברכה, ועל מה ולמה היא תופסת מקום בעיתון. נוסף על ביקורתו על כמותן הרבה של המודעות וחוסר בהירותן, מחה קרליבך, שעדיין לא היה אז עורך, על סגנונם וניסוחם הדל של הפרסומים. לטענתו הסיבות האמתיות לפרסום המודעות והברכות נבעו מן הרצון להתפרסם למשוך תשומת לב, להיות ידוע בציבור, "סלב" דאז:

אפשר להבין את המחלה הזאת, את התאוה החולנית "להיות בעתון", כי מי שאינו עסקן ומי שאינו נאשם בגניבה, כלומר סתם אדם הגון - באמת אין לו אצלו סיכויים, שיזכירו את שמו בעתון. על כן "יוצרים" מאורעות, כדי להכנס לעתון [...] מחלה משונה היא זו, המחלה "להיות בעתון" [...] מן המחלה הציבורית הזאת אנו, העתונאים, מבריאים. אנו מרוויחים בה כסף רב. אבל - בכל מחלה מרוויח משהו. שמעתי שבמניפת השפעת האחרונה לא הפסידו הרופאים חס ושלום ולא כלום. אולם זה אינו מחייב עדיין איש - לחלות.⁸⁵

ביקורתו העיקרית של קרליבך נמתחה על העיתונאים הארץ, דבר, ודאר היום, שנהגו לפרסם שלל הודעות, מודעות וברכות משיקולים כלכליים, לטענתו של קרליבך. אך לא רק עיתונאים אלה, גם עיתונאים אחרים חטאו ב"מחלה" זו. אפילו בעיתון שבו כתב קרליבך, "ידיעות אחרונות", פרסם יהודה מוזס, מעסיקו של קרליבך, מודעת ברכה למקורבו ליאון רקנטי:

ידיעות אחרונות, 8.2.1942

מחאתו המרכזית של קרליבך הופנתה נגד הקשר שיצר העיתון בין המרחב הפרטי למרחב הציבורי, והשינוי בנורמות היחסים בין המרחבים הללו. קרליבך קבל על הקרירות והרשמיות שנלוו לברכות, בטענה שהם דומים בניסוחם למברקי ברכה קצרים, "הודיעו במברקים קצרים: גם אני שמח - ופטור!", ושתפקידם להחליף את היחסים האישיים:

הוא טען שמה ששייך למרחב הפרטי צריך להישאר בו ולא להיחשף למרחב הציבורי. העיתון שימש באותה תקופה גם כלוח מודעות ציבורי ואמצעי להעברת מידע ולא רק כדי להיות מפורסם.

הערות

- 1 E. Bott, "Urban Families: Conjugal roles and social networks", *Human Relations*, 8 (1955), pp. 345-385. בוט נקטה את המילה *connectedness* בהקשר זה, מילה שהיא המציאה.
- 2 י' גלבר, "התגבשות היישוב היהודי בארץ-ישראל, 1936-1947" (להלן: גלבר, "התגבשות היישוב"), בתוך: מ' ליסק, א' שפירא וג' כהן (עורכים), *תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העלייה הראשונה*, כרך ב: תקופת המנדט הבריטי, חלק ב, ירושלים תשנ"ה, עמ' 303 (להלן: ליסק, שפירא וכהן (עורכים), *תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל*), שם, עמ' 305.
- 3 ג' קרסל, *תולדות העיתונות העברית בארץ ישראל*, ירושלים תשכ"ד (להלן: קרסל, *תולדות העיתונות*); מ' נאור, רבותי העיתונות, תל-אביב תשס"ד (להלן: נאור, רבותי העיתונות).
- 4 D. Penslar, "Introduction: The Press and the Jewish Public Sphere", *Jewish History*, 14, 1 (2000), pp. 3-8.
- 5 קרסל, *תולדות העיתונות*; ג' צפרוני, "עתון מיוחד: עולם בצהוב", קשר, 3 (1988), עמ' 107-112; נאור, רבותי העיתונות; ש' שניצר, "ירושלים, תל-אביב, והעתונות העברית", קשר, 7 (מאי 1990), עמ' 21-25; ע' אלידע, "עתונות הסנסציה בתחילת המאה ה-20", קשר, 11 (1992), עמ' 70-79.
- 6 א' בן שמואל גרוסמן, *חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים*, ירושלים 2001, עמ' 82-85; ר' וינשטיין, *נישואין נוסח איטליה: על יהודי איטליה בראשית העת החדשה*, ירושלים 2007, עמ' 309; P. Ritterband, *Modern Jewish Fertility*, Leiden 1981, p. 4.
- 7 א' רופין, *הסוציולוגיה של היהודים*, ברלין תרצ"א, עמ' 170-173; ר' בקי, "הנוהג בנישואין ובילודה בקרב השכבות השונות של היישוב והשפעתו על עתידנו", בתוך: ד' גורביץ וא' גרץ (עורכים), *העלייה, היישוב והתנועה הטבעית של האוכלוסייה בישראל*, ירושלים 1944, עמ' 115-116 (להלן: בקי, "הנוהג בנישואין ובילודה").
- 8 בקי, שם, עמ' 115-129; ג' אלרואי, "נשים בארץ ישראל בתקופת המנדט: היבטים דמוגרפיים", בתוך: א' כתבן, מ' שילה ור' הלפרין-קדרי (עורכים), *חוקה אחת ומשפט אחד*, רמת גן 2010, עמ' 87-114 (להלן: כתבן, שילה והלפרין-קדרי (עורכים), *חוקה אחת ומשפט אחד*).
- 9 ר' בקי, "ההתפתחות הדמוגרפית של ישראל", *הרבעון לכלכלה*, 8 (1955), עמ' 384 (להלן: בקי, "ההתפתחות הדמוגרפית של ישראל"); הנ"ל, "הנוהג בנישואין ובילודה", עמ' 111-125.
- 10 בקי, "ההתפתחות הדמוגרפית של ישראל", שם; בקי, "הנוהג בנישואין ובילודה", שם, 114-116.
- 11 גרוסמן, *חסידות ומורדות*, עמ' 88; בן-ציון שרשבסקי, *דיני משפחה*, ירושלים 1984, עמ' 19-21 (להלן: שרשבסקי, *דיני משפחה*); עיריית קורן, *קול ברמה נשמע: נשים דתיות מאתגרות את טקס הנישואין האורתודוקסי*, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילון, תשס"ו, עמ' 54 (להלן: קורן, *קול ברמה נשמע*).
- 12 מ' שילה, *נסיכה או שבוייה? החוויה הנשית של היישוב הישן בירושלים, 1840-1914*, חיפה 2001, עמ' 79.
- 13 דאר היום, 30.5.1922.
- 14 שם, 25.5.1922.
- 15 הארץ, 6.1.1922.
- 16 שם, 26.1.1922.
- 17 י' קולת, "דת, חברה ומדינה בתקופת הבית הלאומי", בתוך: ש' אלמוג, י' ריינהרץ וא' שפירא (עורכים), *צינונות ודת*, ירושלים 1994, עמ' 353-354 (להלן: קולת,

והעדתיים של בני היישוב. רק מכובדים מעטים חגגו חגיגות גדולות ומפוארות בבתי מלון או באולמות אירועים. הרוב נישאו ברכנות או בוועד הקהילה, במקרים רבים בבית המשפחה, ללא מוזמנים או עם מוזמנים מעטים. הייתה חשיבות ליידוע האירוע באמצעות העיתון. בני היישוב הכירו זה את זה והעיתונות הייתה מקור התקשורת העיקרי. פרסום מודעה בעיתון אפשר ליידע את רוב ציבור המוזמנים בדרך המהירה והזולה ביותר. המודעות מציגות את תפקידה המרכזי של העיתונות כאמצעי תקשורת ביישוב, לא רק כתקשורת המונים להעברת מסרים מרכזיים אלא גם כתקשורת בין-אישית בין תושבי היישוב. העיתון היה לוח המודעות הגדול של הציבור למידע אישי, צומת תקשורת בין המרחב הפרטי לציבורי, בין השמחה הפרטית לבניין האומה. נראה שההזמנה וההודעה הפומבית היו גם מהלכים שהפכו את הנישואים ואת הלידה מאקט פרטי אינטימי לאקט ציבורי ולאומי בגילוי הרצון לשתף את היישוב כולו בהקמת משפחה עברית. תופעה זו באה לידי ביטוי בצורה בולטת יותר בברכות לכבוד האירועים הללו. לעיתונות היה תפקיד מרכזי בהפיכת המעשה הפרטי ללאומי. פרסום ההזמנה לאירוע או מודעה על השינוי המשפחתי הפכו את האקט הפרטי לאקט ציבורי. ברכת הנישואים הלאומית מאפשרת לראות את הקשר שחשו בני היישוב אל אירוע כזה וברכת הלידה מאפשרת לראות את הקשר בין דור הבנים לבניין הארץ, המפלגה ותקומת האומה. פרסום המידע בעיתונות נתן לגיטימציה להפיכת האקט הפרטי לבעל משמעות ציבורית ולאומית. סגנון הברכה שחיבר בין האקט הפרטי לארץ, ללאום, לדת, לשפה, היה בעל משמעות לאומית. ריבוי הודעות האירוסים, הנישואים והברכות לאירועים השונים, כולל לידה, ברית, בר מצווה, יצר תמונה של תופעה המונית שבה כולם נישאים ומקימים משפחה. נראה שכל אלה השפיעו על הצעיר, בעיקר אם היה בודד בארץ, להשתלב במעשה הציוני הנכון - להינשא ולהקים משפחה.

מצד אחד העבירה העיתונות מידע חשוב ורלוונטי לציבור, לעתים אף "צהוב": מי התארס, מי התחתן, למי נולד ילד ולמי הייתה ברית. מצד שני היא הייתה מגויסת לבניין הלאום והארץ, והעבירה מסרים ערכיים וחינוכיים. העברת המידע, אם כן, לא תמיד הייתה תמימה. היו לה מניעים נוספים לעודד ולדחוף את בני הדור הצעיר להינשא ולהקים בית בארץ ישראל. אבל יתרה מזאת, נראה שהמודעות והברכות סימלו את החשיבות שבהתחלה זוגית בארץ החדשה, אירוע שסימל התחלה וחדידוש והמשכיות בניין הארץ. הקשר בין הנישואים לבניין הארץ היה ברור לקוראים. הם ראו בו קשר כל ינותק והתחנתו כדי ליצור חברה חדשה, כדי להקים דור חדש, כדי לבנות בית לאומי. מי שעשה זאת ציין את נאמנותו לעמו, למדינתו, לדתו, לשפתו ולארצו. למודעות בעיתון היה מרכיב כלכלי משמעותי, העיתון הרוויח כסף מפרסומן, הציבור הרוויח חשיפה מן הפרסום, ולעתים בעל עסק קידם כך את עסקיו.

עמדתו זו של קרליבך הייתה חריגה. בני היישוב והעיתונות שיתפו פעולה בפרסום מידע אישי משיקולים כלכליים וערכיים כאחד. כעיתונאי מעניינת דווקא נקודת מבטו של קרליבך, שהתנגד לערבוב המרחבים הללו, לשימוש הפרטי שנעשה בעיתונות הציבורית.

- 52 גלבר, "התגבשות היישוב", עמ' 303. ראו גם א' חלמיש, "עלייה לפי יכולת הקליטה הכלכלית: העקרונות המנחים, דרכי הביצוע וההשלכות הדמוגרפיות של מדיניות העלייה בין שתי מלחמות עולם", בתוך: א' בראלי ונ' קרלינסקי (עורכים), **כלכלה וחברה בימי המנדט (עיונים בתקומת ישראל, סדרת נושא)**, קריית שדה בוקר 2003, עמ' 205.
- 53 בקי, "ההתפתחות הדמוגרפית של ישראל", עמ' 385-386.
- 54 הזמנות לבריתות: **הארץ**, 23.1.1945.
- 55 שם, 20.5.1943.
- 56 שם, 14.1.1945.
- 57 שם, 26.1.1945.
- 58 שם, 18.5.1943.
- 59 [ללא שם כותב], "מעמקא דלכא", שם, 23.1.1922.
- 60 **דאר היום**, 28.5.1922.
- 61 שם, 25.5.1922.
- 62 "למשה אסטרק ובח"ל מרים", **דבר**, 5.4.1935.
- 63 **דבר**, 7.4.1935.
- 64 **דאר היום**, 5.7.1943.
- 65 **דבר**, 7.4.1935.
- 66 "איחולים לבכיים לאריה מוסיוף לארושיו עם בח"ל", **הבקר**, 27.7.1943; "איחולים לבכיים לעובדיה לפקין לארושין עם בח"ל", שם, 27.7.1943.
- 67 "ברכת מזל טוב לבכית", **הארץ**, 18.1.1922.
- 68 "מעמקא דלכא", שם, 23.1.1922.
- 69 "ברכת מז'ט לבכית", שם, 2.2.1922.
- 70 "ברכת מזל טוב נלבכת לזוג הנחמד", שם, 12.6.1932.
- 71 **דבר**, 2.5.1926.
- 72 קורן, **קול ברמה נשמע**, עמ' 42-43.
- 73 ר' אלבוים-דרור, "האשה הציונית האידיאלית", בתוך: י' עצמון, **התשמע קולי**, ירושלים 2001, עמ' 115-95; S.H. Katz, "Adam and adama, 'Ird and; 115-95'": En-gendering Political Conflict and Identity in Early Jewish and Palestine Nationality", in: D. Kandiyoti (ed.), *Gendering the Middle East*, London 1996, pp. 85-105; L. Rosenberg-Friedman, "The Nationalization of Motherhood and the Stretching of its Boundaries: Shelihot Aliyah and Evacuees in Eretz Israel (Palestine) in the 1940s", *Women's History Review*, 17, 5 (2008), pp. 767-785; N. Yuval-Davis and F. Anthias (eds.), *Woman-Nation-State*, London 1989, pp. 8-9; N. Yuval-Davis, "Gender and Nation", *Ethnic and Racial Studies*, 16, 4 (1993), pp. 621-632.
- 74 **דבר**, 1.1.1943.
- 75 שם, 2.5.1926.
- 76 שם, 17.5.1926.
- 77 שם, 9.4.1935.
- 78 שם, 5.4.1935.
- 79 שם, 9.4.1935.
- 80 שם.
- 81 שם, 1.1.1943, 3.1.1943.
- 82 ע' קרליבך, "לברל ולשמרל שפע ברכות", **ידיעות אחרונות**, 21.4.1944 (להלן: קרליבך, "לברל ולשמרל").
- 83 שם.
- 84 **דבר**, 3.4.1935.
- 85 קרליבך, "לברל ולשמרל".
- 86 שם.
- 87 שם.
- "דת, חברה ומדינה".
- 19 **הבקר**, 26.7.1943.
- 20 **דאר היום**, כ"ט ניסן התרצ"ב.
- 21 קולת, "דת, חברה ומדינה", עמ' 341.
- 22 ש' לוי, "יונה נתארסה (סיפור)", **דבר הפועלת**, 30.8.1943; "ציפורי לילה", עתון **מיוחד**, 4.11.1933; "נישואין שקדמו להם איסורים הסתיימו בתופים ובמחולות", שם, י"ג בטבת תש"ג; [ללא שם כותב], "דרמה בשביל במותינו - מעשה שהיה", **ידיעות אחרונות**, 25.4.1942. [ללא שם כותב], "גרמני שהפך לצבר (סיפור)", **דבר**, 3.4.1935.
- 23 **הארץ**, 20.5.1943.
- 24 צ' פרידהבר, "טקסי חתונה ביישוב היהודי בארץ ישראל בימי העלייה הראשונה והשנייה", **מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי**, יג-יד (תשנ"א-תשנ"ב), עמ' 389-411 (להלן: פרידהבר, "טקסי חתונה").
- 25 כתב המנדט הבטיח הגנה על זכויותיהם הדתיות של תושבי הארץ כהמשך לחוק העות'מאני שאושר ב-1917, בהיענות לתביעתם של מנהיגי העדות הדתיות בארץ וכחלק ממדיניותה של האימפריה הבריטית בקולוניות שלה. קולת, "דת, חברה ומדינה", עמ' 347-343; ל' פישביין, "מדיניות הקולוניאליזם הבריטי ועיצוב חוקי האישות הרבניים", בתוך: כתבן, שילה, והלפרין-קדרי, **חוקה אחת ומשפט אחד**, עמ' 205-208.
- 26 צ' פרידהבר, "טקסי חתונה".
- 27 קולת, "דת, חברה ומדינה", עמ' 336-337; L. Rosenberg-Friedman, "The Attitude toward the Wedding Ceremony", *Israel Studies Review*, Vol. 27, No. 1 (Summer 2012), pp. 14-17.
- 28 קולת, "דת, חברה ומדינה", עמ' 353-354.
- 29 א' שפירא, "המוטיבים הדתיים של תנועת העבודה", בתוך: ש' אלמוג, י' ריינהרץ וא' שפירא (עורכים), **ציונות ודת**, ירושלים 1994, עמ' 317-318. מ' זעירא, **קרועים נאחזו: זיקתה של ההתיישבות העובדת בשנות העשרים אל התרבות היהודית**, ירושלים 2002, עמ' 265-273; קולת, "דת, חברה ומדינה", עמ' 50.
- 30 קורן, **קול ברמה נשמע**, עמ' 73-74.
- 31 שרשבסקי, **דיני משפחה**, עמ' 19-21; קורן, שם, 36-60.
- 32 **דאר היום**, כ"ז ניסן תרצ"ב.
- 33 **הארץ**, 7.5.1943; **תל אביב**, 6.5.1943.
- 34 **הארץ**, 12.6.1932.
- 35 שם, 9.6.1932.
- 36 שם, 12.6.1932.
- 37 **דאר היום**, 25.5.1922.
- 38 פרידהבר, "טקסי חתונה", עמ' 391-401.
- 39 **הארץ**, 9.6.1932.
- 40 שם.
- 41 מ' ליסק, "עלייה, קליטה ובניין חברה בארץ-ישראל בשנות העשרים (1918-1930)", בתוך: ליסק, שפירא וכהן (עורכים), **תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל**, עמ' 213.
- 42 **הארץ**, 18.5.1943.
- 43 **דבר**, 2.4.1935.
- 44 פרידהבר, "טקסי חתונה".
- 45 **דבר**, 5.4.1935.
- 46 **הארץ**, 9.6.1932.
- 47 שם.
- 48 **הארץ**, 20.5.1943.
- 49 שם, 26.1.1945.
- 50 **דאר היום**, 28.5.1922, 1.6.1922, 6.6.1922.
- 51 שם, 27.7.1943, 26.7.1943.